

FORGÁCS BALÁZS

KÉZIKÖNYV AZ IRREGULÁRIS HÁBORÚ MEGÉRTÉSÉHEZ*

Békés Márton: *Gerillaháború. A fegyveres felkelés elmélete és gyakorlata*. Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2017, 336 oldal

„Ha békét akarsz, értsd meg a háborút, különösen a gerilla- és a felforgató háborút!”¹ A 20. század egyik legjelentősebb katonai teoretikusa, Basil Henry Liddell Hart 1967-ben lejegyzett mondata napjainkban ugyanolyan aktualitással bír, mint fél évszázaddal ezelőtt. Korunk háborús eseményei ugyanis sokkal kevésbé mutatkoznak regulárisnak, vagyis a hadviselés bevett szabályait követőnek, mint inkább irregulárisnak, azaz e szabályoktól eltérőnek. Napjaink államainak fegyveres erői az általuk végrehajtott akár háborús, akár válságreakgáló katonai műveletekben egyre gyakrabban találkoznak a velük eltérő státusú hadviselő fél tőlük eltérő módon szervezett és tőlük különböző harceljárásokat követő fegyveres erejével. E helyzetekben nem biztos, hogy a hagyományosnak tekintett erőszak-alkalmazás a leghatékonyabb eszköz a háborús siker eléréséhez.

Békés Márton, a Terror Háza Múzeum kutatási igazgatója legújabb könyve korunk hadviselésének ezt az egyik legjellegzetesebb módját, a gerilla-hadviselést, annak elméletét és – az 1956-os magyarországi (főleg budapesti) eseményeken keresztül – gyakorlatát mutatja be. A szerző e témában már korábban is publikált,² azonban a 2017-es Ünnepi Könyvhétre megjelent monográfiája az elmélethez gyakorlati példát is kapcsol: az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeit.

A könyv első, *A felkelés művészei* címet viselő fejezetének négy alfejezete a történetiség elvét követve mutatja be a gerilla-hadviselés elméletének kialakulását és fejlődését a 19. század elejétől napjainkig. Az elmélet sajátossága, hogy egyrészt amíg a kezdeti teoretikusok kivétel nélkül katonák voltak, a 19. század végétől egyre inkább többségbe kerültek a civilek, akik egy ideológia szolgálatába igyekeztek állítani a hadviselés irreguláris formáját; másrészt az elméleti szakírók saját nézeteik kialakításakor szinte sorvezetőként használták fel előfutáraik munkáit. Fontos eleme ennek a résznek a baloldali teoretikusok (különösen Engels és Lenin) szerepének hangsúlyozása, hiszen hatásuk a 20. században óriási volt a felkelések történetében. Az elméleti felvezetés után a szerző a gerilla-hadviselés gyakorlati oldalát is ismerteti, a katonai műveletek harcászati, hadműveleti és hadászati szintjén bemutatva e hadviselési mód megjelenését. A könyv központi témájához közelítve Békés külön alfejezetet szentel a városi felkeléseknek, amelyek a 19. század eleje után a 20. század második felétől, köszönhetően az egyre nagyobb mértékű urbanizációs folyamatoknak, visszatértek a háborúk történetébe. 1956-ban a városokban zajló felkelések kapcsán különösen fontos hangsúlyozni, hogy vilá-

* A recenzió az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ B. H. LIDDELL HART: *Stratégia*, Európa, Budapest, 2002, 550.

² BÉKÉS MÁRTON: *A gerilla-hadviselésről*, Kommentár 2016/4., 3–32.

gosan el kell különítenünk a gerillákat és a terroristákat, amihez a szerző egy 6 pontból álló szempontrendszerrel készített. E fejezetet Békés Carl Schmitt a témában klasszikusnak számító *A partizán elmélete* című tanulmánya, valamint Felix Guattari és Gilles Deleuze *Ezer fennsík* (*Mille plateaux*) címet viselő könyve összevetésével zárja.

A monográfia fő része a *Nagyvárosi népfelkelés* című fejezet, amely az 1956-os budapesti események sajátos, eddig példátlan szempontrendszer szerinti bemutatása. Példa nélküli, mert Békés véleménye szerint a budapesti felkelés – az 1944-es varsói harcok mellett – a városi gerillaharc „szintiszta és igen korán teljes fegyverzetben előálló” (112) megjelenése volt. E két esemény párhuzamait 10 pontban írta le, ahol „egy függetlenségéért küzdő nagyváros felkelői szálltak szembe egy megszálló idegen hadsereggel” (115). Az eseménytörténet áttekintése után a szerző majd 60 oldalon keresztül, harcászati példák során át bizonyítja könyvének legfőbb nívóját, azaz azt az állítását, hogy „1956 politikai értelemben kétségtelenül forradalom és szabadságharc volt, katonai értelemben azonban érdemesebb a nagy háborúktól és az ún. »kisháborútól« is elválasztani, és az alacsony intenzitású konfliktusok közé sorolni, azon belül pedig a gerillaharcok, még pontosabban a városi gerillaharcok közé helyezni” (212).

Békés Márton itt is 10 pontban igazolja fenti állítását, miszerint Budapesten:

1. irreguláris erők folytattak védelmi, halogató harcokat egy megszálló hadsereg (és kisebb részben a reguláris kormányerők) ellen;
2. a résztvevők önkéntesen szerveződtek, csapataik irányítása esetleges, decentralizált volt;
3. saját erőiket megkímélve, az ellenséget folyamatosan zaklatva, szétforgácsolva, nyugton nem hagyva harcoltak;
4. rugalmasan állították fel a „láthatatlan frontvonalat”;
5. mozgékony, kis csapatokban támadtak, amelyek könnyűfegyverzetrel voltak felszerelve;
6. felszerelésükről, ellátásukról maguk gondoskodtak, előbbi az ellenségtől való zsákmányolással, utóbbit a lakosság önkéntes adományaival bővítették;
7. rendszeresen támadtak lesből, rendre kihasználták a meglepetés és a megtévesztés erejét, éltek az éjjeli akciókkal, álcázással és a gyors „felszívódással”;
8. a terep ismerete, a lakosság szimpátiája mindvégig őket segítette;
9. politikai céljaik kivívását fegyverrel folytatták;
10. gyakran az önelnevezés szintjén is „partizánként” azonosították magukat. (213)

E fejezet az 1956-tal foglalkozó szakirodalom mellett az eseményekben résztvevő szabadságharcosok, azaz a pesti srácok visszaemlékezéseire épül, így az események bemutatása hasonlít John Keegan *A csata arca*³ című könyvének nézőpontjához. A szerző e részben a felkelők szociológiájától indulva részletes harcászati és fegyverzettechnikai kérdéseket is tisztáz.

Az utolsó fejezet a *Világpolgárháború* címet viseli, melyben Békés Márton 4 alfejezet segítségével aktualizálja a gerilla hadviselés kérdéskörét. Rámutat arra, hogy „az elmúlt negyedszázadhoz képest *korunkban ismét növekszik a konfliktusok száma, ezek domináns formája az államon belüli összecsapás*, amelyek intenzitása és formáinak száma egyaránt nő” (287 – Békés Márton kiemelése). A konfliktusok szerkezetét és helyét tekintve igazolja, hogy a lokális konfliktusok globalizálódnak és a globális konfliktusok helyi szinten jelennek meg, illetve hogy megfi-

³ John KEEGAN: *A csata arca. A közkegyenelmi háborúja, 1415–1976*, Akadémiai, Budapest, 2013.

gyelhető a háborúk urbanizálódása és a városok militarizációja, mely véleménye szerint „egy sporadikus, városi környezetben zajló, semmilyen szempontból nem konvencionális *világpolgárháborút* ígér” (301 – Békés Márton kiemelése). A könyv utolsó fejezete igazolja Liddell Hart fent idézett mondatát: „Napjaink konfliktusai és azok legkülönbözőbb megvívási módzatai – röviden szólva a nemrégiben beállt posztvesztfáliai állapot, aztán a kibernetikai hadviselés, a konfliktusok fertőzés révén való terjedése és a háború urbanizálódása – különös aktualitást ad a gerilla-hadviselésnek” (313).

Békés könyvének végén 12 fogalom (4. generációs hadviselés, aszimmetrikus hadviselés, felkelés, forradalmi háború, gerilla, hibrid háború, irreguláris, nemzeti felszabadító harc, népfelkelés, partizán, polgárháború, terrorizmus) rövid magyarázatát is elvégzi, mely gloszszárium még világosabbá teszi az egyébként is közérthető, gördülékeny stílusú és a katonai terminológiát is pontosan használó szöveg mondanivalóját.

A kötet értékét a fentiek mellett növeli az igen széleskörű forrásbázis, melynek elemei 406 lábjegyzetben jelennek meg, ezeket azonban talán hasznos lett volna fejezetenként bibliográfiába rendezni. A szöveg mondanivalóját erősíti a gondosan válogatott 13 fénykép is, valamint a kiváló szín-összeállítású, az elején egy gyújtópalackot (Molotov-koktélt), a hátulján pedig a felkelések emblematisztikus fegyvereit (köztük a Kalasnyikov gépkarabélyt) ábrázoló könyvborító is. E könyvvel Békés Márton eleget tesz a (had)történész John Keegan által megfogalmazott legfőbb kötelességének, vagyis a múlt, az 1956-os forradalom és szabadságharc történetének megismerése mellett az események megértését is segíti.⁴

⁴ Vö. *Uo.*, 39.